

Egy török végvár a Dunántúlon

*Veszprém a török korban. Felolvasóülés
Veszprém török kori emlékeiről*
Szerkesztette: Tóth G. Péter
Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9.
Veszprém, 1998. 192 old.

1997. május 7-én a veszprémi városháza adott otthont annak a Gizella-napok keretein belül megrendezésre került konferenciának, mely a *Veszprém a török korban* címet viselte. A konferencia aktualitását az adta, hogy az 1997-es év Veszprém első török megszállásának 445. évfordulóját jelentette. A meghívott, nemzetközileg is elismert kutatók előadásait 1998-ban szerkesztették össze tanulmánykötetté azzal a céllal, hogy megjelentetésével – mint a szerkesztő bevezetőjében írja – egy modern és a mai kor ízlésének is megfelelő kiadványt vehessen kézbe az olvasó. A kötet jelentőségét az is kiemeli, hogy ilyen, a hódoltság kori Veszprémmel kapcsolatos helytörténeti munka utoljára Hungler József tollából jelent meg 1986-ban (*A török kori Veszprém*, Veszprém, 1986). Természetesen kutatástörténeti szempontból itt lehet megemlíteni Erdélyi Gyula, Lukcsics György, Pákay Zsolt, Szántó Imre nevét is, akik túl azon, hogy helytörténetet írtak, elhelyezték a Veszprém-ben történeteket a kor cseményeinek sorában. Jelen kötet hét tanulmányból áll, s mindegyik angol és német nyelvű rezümét is tartalmaz.

Fodor Pál nem helytörténeti ihletésű *Török politika Magyarországon (1526-1541)* című dolgozata nyitja meg a sort, mely inkább átfogó jellegű, mint részletekben elvesző munka. A tanulmány tulajdonképpen az 1526-tól Magyarország három részre szakadásáig vezető folyamatokat kíséri nyomon érdekes aspektusból, török szemszögből nézve. A szakaszos hódítás elméletéből indul ki, de hangsúlyozza, hogy 1527 után, a Habsburgok magyarországi színrelépésével az oszmánok taktikája jelentősen módosult, amennyiben Magyarország leigázását „kerülő úton”, egy Bécs elleni döntő csapással

akarták megvalósítani. Ezt szolgálták volna az 1529. és 1532. évi hadjáratok. Az 1530-as évek végére azonban az oszmánok számára egyértelművé vált, hogy szükséges Magyarország közvetlen megszállása és a magyarországi ingateg hatalmi struktúra felszámolása. A szerző végkövetkeztetése szerint az 1538. évi váradi egyezmény, valamint a magyarországi, Szapolyai János halálát követő belháborúk csak a döntő lökést adták meg Magyarország középső részének bekebelezéséhez. Az Erdélyi Fejedelemség létrejötte pedig leginkább annak volt köszönhető, hogy kívül esett az oszmán hódítás fő irányán (Bécs), s ezért a szultán nem kívánt azon területek megszerzésével bajlódni.

Ezt követi Dávid Géza *Török uralom Veszprém-ben (1552-1566)* című tanulmánya, mely egy korábbi, a *Keletkutatás* című folyóirat 1992. évi őszi számában megjelent munkáján alapszik (*A Veszprémi szandzsák*). Választ ad arra a kérdésre, hogy Veszprém 1552. június 1-jén történt török megszállása után mikor lett egy, a budai vilajethez tartozó szandzsák központja. A budai rúznámcsé alapján sikerül kimutatnia, hogy az első veszprémi szandzsákbég, Mehmed hivatalba lépésének dátuma 1552. július 3-a és 12-e között lehetett, s nem 1554. február 15-e, mint azt Káldy-Nagy Gyula gondolta. A továbbiakban pedig betekintést ad a szandzsákbég jövedelmeibe, a szandzsák történetébe, és behatárolja annak feloszlásának idejét.

Az előző tanulmányhoz szorosan kapcsolódik a kötet harmadik, Hegyi Klárától származó írása, mely a *Veszprém török őrsegei* címet viseli. A cikk helytörténeti kiegészítés a szerző 1995-ben megjelent *Török berendezkedés Magyarországon* (Budapest) című könyvének *A hódoltság várkatonasága a 16. században* című fejezetéhez. Hegyi Klára jelen munkájában Veszprém 1552 és 1566, illetve 1593 és 1598 közötti török megszállásának időszakát vizsgálja. Teszi mindezt azért, mert e helytörténeti jellegű vizsgálattal próbál közelebb jutni a török megszállás

egész kérdéskörének jobb megismeréséhez. Kutatásának tárgyát a vár török katonaságáról fennmaradt négy zsoldlista képezi, melyek közül három az első, egy pedig a második megszállás idejéből származik. Az őrség létszámának nagyságával, gyors utánpótlásával, összetételével bizonyítja Veszprém várának „középnagy” mivoltát, s új urainak, az oszmánoknak a vár iránti megbecsülését, mely az első megszállás idején volt leginkább érzékelhető. Ez azzal magyarázható, hogy akkor Fehérvár tehermentesítését kellett – Tatával együtt – megvalósítani, míg a 15 éves háborúban a korábbi határterületről a törökök által uralt terület belsejébe került. A szerző mindezen túl nagy figyelmet fordít az őrség katonai, etnikai és vallási összetételének bemutatására is. A cím megkövetelte volna azonban, hogy legalább említés szintjén szó essék Veszprém várának további két alkalommal történt török kézre kerüléséről (1605-1608; 1683) is.

A negyedik tanulmányban a veszprémi vár történetét jól ismerő Veress D. Csaba a 15 éves háború időszakát eleveníti fel. Munkájának címe: *Veszprém a tizenöt éves háborúban (1593-1606)*. A szerző egy korábban megjelent könyvében már foglalkozott a témával (*Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete*. Budapest, 1983), most azonban a kutatás új eredményeit, ezen kötet fentebb ismertetett munkáit is felhasználta. A terjedelmi korlátokhoz képest részletes leírást kapunk Veszprém 1593. évi török ostromáról, annak előzményeiről és körülményeiről, a szembenálló felek erőviszonyairól. Ezt követi az 1598. augusztus 3-4-én lezajlott visszafoglalás és az azt követő események bemutatása. Említést nyernek még a krími tatár kánság lovas-hadainak 1601. és 1605. évi Veszprém és Pápa környéki portyázásai, valamint a 15 éves háború utolsó éveinek veszprémi eseményei.

A következő tanulmánynak a szerző, Varga J. János a *Kara Musztafa 1683. évi hadjárata és Veszprém* címet adta, s – mint a cím is sejteti – az 1683-as év eseményei között igyekszik elhelyezni a Veszprémben törtéteket. Dolgozatának keretét – szinte változtatás nélkül – a *Magyar História* soro-

zatban, 1986-ban megjelent *A fogóó félhold árnyékában. A török kiűzése Magyarországról* (Budapest) című könyvének megfelelő részei adják. Erre fűzi fel vár- és vicekapitányi levelekből idézve a régió s ezen belül Veszprém adott évi eseményeit, török általi elfoglalását és a visszafoglalást.

Molnár Antal írta a kötet hatodik tanulmányát, mely *A veszprémi egyházmegye a török hódoltság idején* címet viseli. E munkájában a szerző bemutatja, hogy az említett egyházmegye és a Dunántúl egyik legjelentősebb egyházi és kulturális központja, Veszprém miként jutott a teljes pusztulás szélére a mohácsi csatát követő másfél évszázad folyamán. Feltárja a pusztulás okait, méreteit és következményeit. Kiemeli, hogy a romlásban a török hódítás mellett az 1526 utáni évtizedek állandósult belháborúi is jelentős szerepet játszottak. A tanulmány három témakör köré csoportosul: 1. a katolikus egyházi struktúrák pusztulása a veszprémi egyházmegyében, 2. a katolikus megújulás kezdetei a veszprémi egyházmegyében (1628-1683), 3. egyházi élet az egyházmegye hódoltsági részén.

A kötet utolsó, nagyon sok újdonságot felvonultató tanulmánya Pálffy Géza tollából született. Ennek a mintegy száz oldalas munkának a címe: *A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16-17. század)*. A dolgozat jelentőségét az emeli ki igazán, hogy mindeddig nem volt olyan magyarországi végvár, melynek török kori fő- és vicekapitányairól ilyen pontos összeállítással rendelkezünk volna. A szerző jelen vállalkozását egy nagyobb, török kori archontológiai lexikon szecleteként képzei el, mely alapján elvégezhető lenne a török kori végvári katonaság két évszázados történetét és fejlődését jellemző országos tendenciák bemutatása, általános jelenségek szemléltetése és különféle „karrier-modellek” felállítása. A veszprémi kapitányokra vonatkozó adatok fényében minderre kísérletet is tesz Pálffy jelen dolgozatának bevezetőjében. Ezt követően a tulajdonképpeni adattárát három részre tagolja: 1. A veszprémi végvár főkapitányainak archontológiája (1542-1700), 2. A veszprémi végvár vicekapitányainak archontológiája (1570-1700), 3. A veszprémi

végvár fő- és vicekapitányainak „életrajzi lexikona” (16-17. század). Az első két részben a fő- és vicekapitányok veszprémi tevékenységét tárgyalja dátumra bontva, a harmadik részben pedig ezen személyek teljes életpályája kerül terítékre alfabetikus sorrendben. Ezen utolsó fejezet nagyobb összefüggések meglátására is lehetőséget ad az egyes kapitányok életútja kapcsán.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy szükség van az ilyen jellegű konferenciákra és konferenciakötetekre. Jelen kiadvány jól szerkesztett, bőségesen illusztrált exkluzív munka, mely módszerét tekintve inspirálólag hathat más helytörténeti műhelyek tevékenységére.

Vörös Gábor

Számunk szerzői

Bagi Zoltán	<i>PhD hallgató, ELTE Budapest</i>
Cieger András	<i>történész-politológus, MTA Történettudományi Intézet Budapest</i>
Claudia Römer	<i>orientalista, Bécsi Egyetem</i>
Dariusz Kołodziejczyk	<i>történész, Varsói Egyetem</i>
Dávid Géza	<i>turkológus, ELTE Budapest</i>
Feridun M. Emecen	<i>történész, Isztambuli Egyetem, Isztambul</i>
Fodor Pál	<i>történész, MTA Történettudományi Intézet Budapest</i>
Horváth Brigitta	<i>egyetemi hallgató, JATE Szeged</i>
Ivanics Mária	<i>turkológus, JATE Szeged</i>
Markus Köhbach	<i>orientalista, Bécsi Egyetem Bécs</i>
Maróti Egon	<i>történész, JATE Szeged</i>
Nenad Močanin	<i>turkológus, Zágrábi Egyetem, Zágráb</i>
Nótári Tamás	<i>egyetemi hallgató, JATE Szeged</i>
Novák Veronika	<i>PhD hallgató, ELTE Budapest</i>
Papp Sándor	<i>történész, JATE Szeged</i>
Tóth Ferenc	<i>történész, Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Szombathely</i>
Tóth Sándor László	<i>történész, JATE Szeged</i>
Vadkerti Mária	<i>egyetemi hallgató, JATE Szeged</i>
Vclich Andrea	<i>történész, ELTE, Tanárképző Főiskolai Kar</i>
Vörös Gábor	<i>PhD hallgató, JATE Szeged</i>
Zakar Péter	<i>történész, JGYTF Szeged</i>

A fordításokat BLUMENTHAL DIÁNA, NOVÁK GYÖRGY, PAPP SÁNDOR
és REDL EMŐKE készítette.

CONTENTS

Essays

DÁVID, GÉZA The life-story of Dervish, the first sancakbeyi of Szeged	5
FERIDUN M. EMECEN The recent discovery of an old image: Oguz tradition and knowledge of Central Asia in the first Ottoman chronicles	19
FODOR, PÁL On the crisis of the Ottoman monetary system in the 16 th century (notes on the depreciation of 1585/1589)	27
IVANICS, MÁRIA Crimean Tartar envoys to the Court in Vienna, 1598-1682	41
NENAD MOAČANIN The Captancies in the Bosnian Frontier Area in the 16-18 th centuries	51
BAGI, ZOLTÁN The siege of Esztergom in 1595	59
CLAUDIA RÖMER An Ottoman tombstone from the Fifteen Years's War in Steyersberg, Lower Austria	66
PAPP, SÁNDOR The diplomatic lessons of the rise to power of ruling Prince Mózes Székely of Transylvania, and the origins of a Grand Vizier's report (<i>telhîs</i>)	71
TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ Some remarks to the activity of Küçük Mehmed in Hungary	89
NOVÁK, VERONIKA „This was the talk of the day in Paris...” (News in the Diary of the Citizen of Paris)	100
VELICH, ANDREA The role of festivities in the relations between Henry VII and London	123

Workshop

DARIUSZ KOŁODZIEJCZYK The problem of Ottoman “military backwardness” and the East European theatre of war	142
--	-----

Documents

- NÓTÁRI, TAMÁS
Stages of Turkish expansion in Aeneas Sylvius Piccolomini's *Europa* 149

Theory and Method

- CIEGER, ANDRÁS
The beginnings of Hungarian microhistory 163

Beyond the Borders

- “Nevertheless I think that that we'll need source publications for a long time.” Interview with Markus Köhbach, director of the Institute of Oriental Studies, University of Vienna 168
- Bibliography of the works of Markus Köhbach 173
- MARKUS KÖHBACH
Çasar or *imperator*? – On the titles of Roman emperors used by Ottomans after the Peace of Zsitvatorok 177

Reviews

- New synthesis on the Turkish occupation
(Hegyi Klára: *Török berendezkedés Magyarországon. História Könyvtár, Budapest, 1995.*)
BAGI, ZOLTÁN 184
- Citizen of a legitimized revolution
(László Elek: *Egy Gyulafehérvári Polgárnak Naplója az 1848/9. évi forradalom alatt. S. a. r.: Sávai János. Szeged, 1998.*)
ZAKAR, PÉTER 187
- Church and state in late Antiquity
(Rigobert Günther: *Hosiana dem Sohn Davids. Kurze Geschichte des frühen Christentums. Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 1998.*)
MARÓTI, EGON 192
- The life of Hungarian society during the Ottoman occupation
(Szakály Ferenc: *Magyar intézmények a török hódoltságban. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 21. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1997.*)
HORVÁTH, BRIGITTA 195
- An aristocrat in the Europe of great changes
(Philip Mansel: *Le charmeur de l'Europe. Charles-Joseph de Ligne 1735-1814. Paris, Stock, 1992.*)
TÓTH, FERENC 199

The Fifteen Years' War from the Vatican's point of view (Marko Jačov: <i>I Balcani tra Impero Ottomano e Potenze Europee [sec. XVI e XVII] Il ruolo della diplomazia pontificia. Periferia, Cosenza, 1997.</i>)	
TÓTH, SÁNDOR LÁSZLÓ	203
A Transdanubian castle in the whirlwind of the Fifteen Years' War (Tata a tizenöt éves háborúban. <i>Annales Tataienses I. Mecénás Közalapítvány, Tata, 1998.</i>)	
VADKERTI, MÁRIA	206
A Turkish border castle in Transdanubia (Veszprém a török korban. <i>Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Szerkesztette: Tóth G. Péter. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9. Veszprém, 1998.</i>)	
VÖRÖS, GÁBOR	210
<i>Authors</i>	213

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal.
Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

* * *

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé.
Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén.
A folyóirat előfizetési díja egy évre 1040 Ft. A lap ára egy szám megrendelése esetén 260 Ft+postaköltség, könyvesboltban 320 Ft.

* * *

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magister Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.; Balassi Könyvesbolt, II. ker., Margit utca 1–3.; Eötvös Könyvesbolt, V. ker., Kecskeméti u. 2.; Lítca Kft., I. ker., Budavár, Hess A. tér 4.; Írók Boltja, Parnasszus Kft., Andrássy út 45.; Atlantisz Könyvesbolt, V. ker., Váci utca; ELTE BTK könyvtár, Piarista köz 1.; Osiris Könyvesbolt, V. ker., Veres Pálné u.

Szeged: Katedrális Bt.: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27., Könyv- és Jegyzetbolt, Dugonics tér 12.; Móra Könyvesbolt, Kárász u. 5.; Egyetemi könyvtár, Petőfi S. sgt.; JGYTF Kiadó Jegyzetbolt, Boldogasszony sgt. 6.; Tolkien Könyvesbolt, Kossuth L. sgt. 1.

Miskolc: Fókusz Könyvesbolt, Pátria üzletház;
Bibliofil Kft., Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33.
Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola jegyzetboltja,
Sóstói utca 31/B

Pécs: JPTE Iskolaszövetkezet Könyvesbolt, Ifjúság út 6.
Szombathely: Berzsenyi Dániel, Tanárképző Főiskola jegyzetboltja
Károli Gáspár tér

* * *

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület
6701 Szeged, Pf. 1179.
Telefon: 62/454-000/31-85
e-mail: actas@jate.u-szeged.hu
<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/actas/>
Felelős kiadó: Deák Ágnes
Olvasószerkesztő: Benkes Réka
Technikai szerkesztő: Lengyel A. Gábor
A borítót tervezte: Szekeres Ferenc
Nyomdai munkálatok: Délmagyarország Könyv-, Lapkiadó
és Nyomdaipari Kft., Szeged.
ISSN 0237-7934

Ezt a 16. század végi „pénzreformot” általában az oszmán gazdaságtörténet egyik legdrámaibb fordulópontjának tekintik, ám okairól és következményeiről, például az oszmán „árforradalomról”, élesen megoszlanak a vélemények. Abban azért szinte mindenki egyetért, hogy az akkore megrendülése felborította a hagyományos társadalmi egyensúlyt, és kikezdte a hatalom legitimitását. A 14-16. században ugyanis mind a kormányzat, mind az oszmán társadalom úgy hitte, a rendezett pénz- és árvviszonyok, azaz a szilárd pénz(ek) és a viszonylagos olcsóság a társadalmi béke legfontosabb feltételei közé tartozik. Az a felfogás uralkodott, hogy a gazdaság célja nem a haszonszerzés, hanem a társadalom szükségleteinek kielégítése: olcsó és jó minőségű áruk biztosítása olyan mennyiségben, hogy az alapvető cikkek mindig mindenki számára hozzáférhetőek legyenek. Ezt a célt a termelékenység és a szállítás korabeli körülményei között csakis úgy lehetett elérni, ha az állam politikai ellenőrzése alá vonta a gazdaságot. Mindez a termelési tényezők: a föld-, a munkaerő- és a tőkemozgás, valamint a piaci (kereskedelmi) tevékenység szigorú szabályozását kívánta meg. Erre szolgált a pénzverés monopolizálása, a pénz- és nemesfémforgalom ellenőrzése, a központi árszabás intézménye, valamint a kivitel korlátozása és a behozatal bátorítása. Az 1580-as évek közepén hozott intézkedésekkel és az ezutáni pénzpolitikával viszont az állam mintha lemondott volna a pénzrendszer teljes ellenőrzéséről, feladta volna a belső ellátás elsőbbségét biztosító, a bérből és fizetésből élő rétegek védelmét szolgáló tradicionális politikáját, és – ha egyelőre korlátozottan is, de – rászabadította volna a társadalomra a szabadpiac könyörtelen törvényeit.

Fodor Pál tanulmányát számunk 27. oldalán olvashatják.